

17 May 19

Quinn - Gt. jumping

796
9-13

25 OCT 2010

Ռ. ԳԱՐՐԻԵԼՅԱՆ

Դ Ե Պ Ի
Գ Ա Ռ Ն Ի - Գ Ե Ղ Ա Ր Դ

796

Գ-13

ՊԵՏՆԱԿ

• 1935 •

ՅԵՐԵՎԱՆ

12 MAR 2013

8701

Պատ. խմբագիր՝ Հով. Մելիքյան
Ցեխ. խմբագիր՝ Տ. Խաչվանյան
Սրբագրիչ Մ. Ալեքսանյան

◆
Դեռերատի տպարան
Դրավիտ № 216. Գառվեր № 783.
Հրատ. 3359. Տիրամ 2000

1369
37

ՅԵՐԵՎԱՆԻՑ ԳԱՌՆԻ

1934 թվի հունիս ամիսն եր. ՊՏԵԸ
Հայաստանի Հանրապետական խորհուրդը կազ-
մակերպեց փորձնական գիտահետազոտական
տուրիստական արշավ դեպի Գառնի և Գե-
ղարդ: Այդ վայրերը վաղուց գրավել ելին տու-
րիստներին, բայց այս ուղղութիւնը դեռ լավ
մարշրուտներ չկային:

Գառնիի, մանավանդ Գեղարդի բնության
գեղեցկութիւնների մասին շատ ելին խո-
սում, մանավանդ հետաքրքրում ելին շատերին
նրանց պատմական հնութիւնները:

Արշավախմբին միացան գիտական աշխա-
տավորներ—լերկրաբան, հողագետ, աշխարհա-
գետ, կենդանաբան, բիոլոգ, հնագետ. մասնակ-
ցում ելին տուրիստ ուսանողներ, վորոնցից լե-
րեքը բանֆակցիներ, նաև ակտիվիստ տուրիստ-

բանվորներ: Հայկինոն ել տվեց մի փոքրիկ կի-
նորրիզադա:

Նախագծվեց հետևյալ մարշրուտը. 1. Յերե-
վան—Շորբուլախ, Ավդալար, Կուրբաղլու, Գառ-
նի: 2. Գառնիից ամենափրկչի ավերակների մո-
տով դեպի Գեղարդ: 3. Գեղարդից—Գողթ(վերին),
Գառնի, Քյարփիչլու, Ոխչաբերդ, Զրվեժ, Յերե-
վան:

Արշավախումբը գլխավորում ելին ընդհա-
նուր ղեկավար՝ յերկու ոգնականներով—տնտե-
սական, վարչական: Թեև բոլոր մասնակցողները
կազմում ելին մի կոլլեկտիվ, բայց նա մի քիչ
խախտաբղետ եր, կային մի քանի պատահական
տուրիստներ:

Մշակվեցին աշխատանքի պլան, ժամանակի
բեժիմ, դիսցիպլինայի կանոնները:

Նախապատրաստական բոլոր աշխատանք-
ներն ավարտելուց հետո, նշանակված ժամին՝ ժամ
3-ին (ճաշին) տուրիստները ճանապարհ ընկան:
Տուրիստների իրերը, սննդի պաշարեղենը բարձ-
վեցին հատուկ սալլի վրա, վորի ձին արդեն
սկզբից դիմացկունություն տեսակետից մեծ
կասկածներ հարուցեց և իսկապես այդպես ել
դուրս լեկավ՝ նա չարդարացրեց մեր սպասելիք-
ները, կարողությունները սալլապանի կողմից
չատ ելին չափազանցրած:

—Ձին չի դիմանա—ասում ելին շատերը:
Կդիմանա, պնդում եր սալլապանը—նրա
նիհարությունը միք նայիլ, նա դեռ ավելի ծանր
բեռ կքաշի:

Մենք չառարկեցինք: Ուշ եր արդեն նոր
տրանսպորտի մասին մտածելը: Յեթե մենք սկզ-
բից լավ պատկերացնելինք, թե ինչ ճանապարհ-
ներով պիտի գնայինք, իհարկե ավելի պահանջ-
կոտ կլինեցինք տրանսպորտի նկատմամբ: Մեր
անցած մարշրուտի համար լավ տրանսպորտի
հարցը—կարեվոր և լուրջ հարց ե. յեղն ու յեղան
սալլն ավելի ելին համապատասխանում մեր
ճանապարհին: Իսկ յեթե ստիպված եք ձիուց
ոգտվել, ապա նա պիտի լինի ուժեղ, դիմաց-
կուն և սալլն ել քիչ բեռնավորված:

Ռազմական քայլվածքով շուտով դուրս յե-
կանք քաղաքից, անցանք Թոխմախան Գյուլի մո-
տով, ապա մոտեցանք ճանապարհի այն բարձր
կետին, վորտեղից պիտի իջնեցինք Շորբուլախ
տանող ճանապարհը: Քարահանքեր ելին այստեղ:

Այստեղ ունեցանք առաջին դադարը: Այս
բարձունքը հետաքրքիր եր այն տեսակետից, վոր
այստեղ-մոտավոր և հեռավոր շրջապատի բնու-
թյան որջեկաները մի շարք զրույցների նյութ
կարող են ծառայել: Մեր առաջ դեպի հարավ
պատկերացավ Կովկասյան լեռնաշղթան՝ սկսած

մեծ և փոքր Արարատներինց. Շորբուլախի ուղ-
ղությամբ, ճանապարհի աջ (դեպի Ոխչաբերդ)
և ձախ կողմերում յերևում ելին լեռնային հնա-
դարյան ծալքավորման հետքերը—ապառնների
թեք ուղղված շերտերը՝ վերևից կտրված: Այս-
տեղ տեղի յեն ունեցել վաղեմի անցյալում լեռ-
նակազմության վիթխարի պրոցեսներ—յերկրա-
կեղևի շերտերի կծկումներ, ծալքավորումներ և
ապա նրանց քայքայման պրոցեսները՝ ջրի, քա-
մու—մեխանիկական ներգործությամբ, ջրի քի-
միական ներգործությամբ: Յերկրի մակերեսը փո-
խել է իր սկզբնական տեսքը: Թեք ընկած շեր-
տավոր ծալքերից պարզ յերևում եր, թե վոր-
քան ուժեղ, մեծ քայքայումներ են տեղի ունե-
ցել:

Յերկրաբանի, աշխարհագետի զրույցները
Հայաստանի յերկրաբանական անցյալի և ներ-
կայի մասին, յերկրի աշխարհագրական պայման-
ների, դիրքի մասին ավելի հետաքրքիր դար-
ձրին մեր առաջ ձգված, և հետագայում տեսած
լանդշաֆտները:

Հողագետն իր հերթին փոքրիկ զրույցով
բնույթագրեց Հայաստանի հողային պայմաններն
ընդհանրապես և մասնավորապես մեր ընտրած
մարշրուտի ուղղությամբ: Մեր շրջապատի քար-
քարոտ, չորային հողն ուներ յուրահատուկ բու-

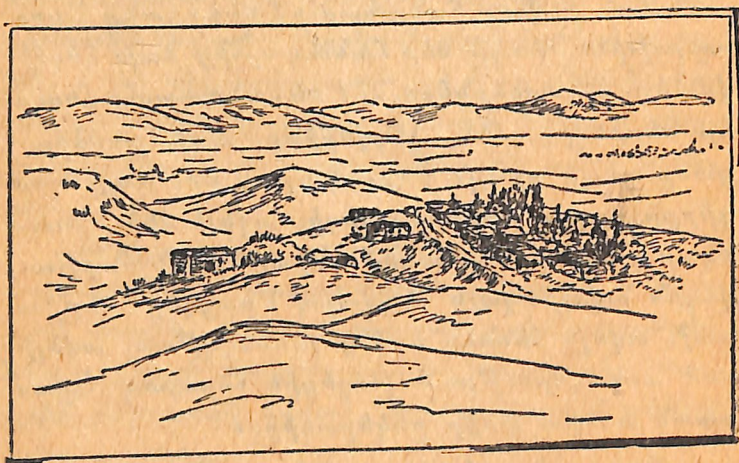
սականութուն: Կոնկրետ նմուշների վրա տու-
րիստի առաջ պատկերացավ, թե ինչպես տա-
րբեր տեսակի բույսեր հարմարված են քարքարոտ,
չորային հողին: Այսպես կոչված չորասեր բույ-
սերը կամ փշեր ունեյին կամ ել ծածկված ելին
բազմաթիվ մազիկներով, յերբեմն ափսոսանք
վոր բույսի կանաչ գույնը դիմակավորվում է: Հա-
վաքեցինք բույսերի նմուշներ: Շարժվեցինք
առաջ:

Ձառ ի վայր ճանապարհով մոտեցանք Շոր-
բուլախին: Դյուղը մեր ճանապարհից ձախ կողմի
վրա եր, բարձունքներում: Թեև ճանապարհը գնում
էր ներքեվից, մենք շեղվեցինք, ապա բարձրա-
ցանք դեպի գյուղ: Փոքրիկ գյուղ եր, բայց նրա
դիրքը բարձր եր, և այդտեղից ավելի մեծ հեռա-
նկար բացվեց մեր առաջ: Արարատյան հարթա-
վայրն ավելի լայն ծավալով բացվեց մեր ա-
ռաջ, ավելի հեռուն ձգվեց լեռնաշղթան, ավելի
մեծ տպավորություն թողեցին հոյակապ Արա-
րատն և նրա փոքր ընկերակիցը:

Դյուղում լավ աղբյուր կար: Ջրի աղուներ
զարդարված եր քանդակած քարերով, ապա լե-
տեից շարված ելին քարե ավազանները:

Շորբուլախի շրջակայքը բնագետ—բուսա-
բանի համար առանձնակի հետաքրքրություն է
ներկայացնում: Հանդիպում են բազմատեսակ

դաշտային բույսեր։ Այս շրջանում հայտնաբերվել են Հայաստանի վայրի ցորենները։ այս հանգամանքը հետաքրքրություն է առաջ բերել ինքնուրույն թուրքական բուսաբանների մեջ, նույնիսկ այստեղ լեկել եր հատուկ եքսպիդիցիա ակադեմիկոս Վավիլովի գլխավորությամբ, մեր բուսաբանների ղեկավարությամբ։ Տուրքիստ—բուսաբան պետք է լավ շրջի այս կողմերում, գուցե նոր—նոր հետաքրքիր բույսեր հայտաբերվեն։

Շորբուլաղ

Շորբուլաղի մոտ, դեռ գյուղին չհասած կենդանաբանն իր աշխուժ, շարժուն բանֆակցի տուրիստների հետ հավաքեց բավականաչափ միջատներ։ բռնեցին դաշտային թռչնագուրկ մի

ոճ. փոքրիկ, նեղլիկ, բայց ուժեղ մկաններ ունեցող ոճ եր, այսպես կոչված դաշտային ուղալն եր։ Թե այդ ոճի, թե մի քանի մողեսների գունավորությունը լավ հարմարված եր հողի գույնին, չեբ նրանք անշարժանում ելին, հեռվից դժվար եր նրանց նկատել։

Շորբուլաղի մոտ զգացվեց, թե վորչափ հարկավոր եր լուրջ մտածել տրանսպորտի մասին։ Թեև սալի ճանապարհ կա, բայց նա շարունակ բարձրանում է, տեղ—տեղ բավական կտրուկ, մանավանդ Շորբուլաղից դեպի «յելը» կոչված կետը։

Այսպիսի ճանապարհների հարմար ամենահարմարն է լեզներով լծած սալը, իսկ ձին, այն ել լղարիկ ձին, անկարող է ծանր բեռնած սալը դուրս բերել մինչև ճանապարհի բարձր կետը։ Այդպես ել պատահեց։ Մեր ձին դեռ Շորբուլաղ չհասած արդեն ցույց տվեց իր «արժանիքները», չդիմացավ։ Ստիպված լեղանք լեզներով մի սալ ևս վարձել, իրերի մի մասը տեղափոխել։ Բայց այդ ել չողնեց։ Յեզները հանդիստ ու առկուսությունը առաջ ելին քաշում ծանրացած սալը մինչդեռ մեր ձին հրաժարվեց թեթևացրած սալն անգամ մենակ հասցնել մինչև լեղը։

Տուրիստների մի մասն արդեն առաջ եր գնացել և հասել «յելին»։ Մյուս մասը լեռ չեր

մնում սալից, ապա ստիպված յեղավ գալ ոգնության ձիուն։ Տուրիստները նույնպես «լըծվեցին» սալին։ Ընդհանուր ուժերով՝ վոմանք — կողքից, վոմանք — անիվները հրելով՝ մի կերպ արագացրին մեր ընթացքը։ Սալապանը գերադասեց նստել սալի վրա, վոր «ղեկավարի» իր անհաջող տրանսպորտը. աշխարհագետ — տուրիստը բռնեց ձիու սանձը և ավելի մեծ հաջողությամբ քան սալապանը կարողացավ «համոզել» ձիուն, վոր նա հաղթահարի իր ուժերից վեր աշխատանքը։ Հարվածալին տեմպով տուրիստներն ուղղակի իրանց ուսերի վրա դուրս բերեցին մինչև լեռ — սալը, ձիուն և սալապանին։ Այդ անսպասելի դիպվածը թեև շատ դանդաղեցրեց մեր յերթը և չորրորդին խախտեց ժամանակի մշակված բեժիմը և վորոշ «տուրիստների» մեջ «յետ նահանջելու» ցանկություններ զարթեցրեց, բայց ճնշող մեծամասնությունը ավելի աշխուժացավ, անսպասելի ֆիզիկոլոգիական բարձրացրեց նրանց տրամադրությունը։

— Տուրիստը, այն ել պրոլետտուրիստն ամեն անակնկալ դիպված պետք է հանգիստ և սառնասիրտ դիմավորի — այսպես եր մտածում իսկական տուրիստը։

Այն, ինչ վոր քչերին վհատեցրեց, ընդհակառակը, շատերին քաջալերեց։ Այդպիսի դեպ-

քերում խոշոր նշանակութուն ունի սերտ կապված տուրիստական կոլեկտիվը։

Այնուամենայնիվ մեր ժամանակը խախտվեց։ Մենք համոզվեցինք, վոր Շորբուլակից դեպի Ավդալար տանող ճանապարհը ամենագիտարն եր։

Արդեն մութն ընկել եր, յերբ արշավախումբը մոտենում եր Աբդալարին։ Մեկ տեղ պետք է անցնելինք գետակով, բայց կամուրջը քանդված եր, սալով անցնելն անհնար եր։ Մեծ դժվարություններով ճահճոտ խրամատի վրայով մի կերպ տուրիստների ջանքերով սալը դուրս բերեցինք Աբդալարի բարձունքները։

Կես գիշեր եր։ Գյուղը քնած եր։ Մեզ հանդիպեցին առաջին հերթին գյուղի շներն իրանց կատաղի հաջոցով, ապա հատ — հատ մարդիկ ել երևացին։

Մտանք գյուղը։

Մեր ծրագրից դուրս ունեցած ֆիզիկոլոգիական շատերի մեջ ծարավ եր առաջ բերել։ Տուրիստներից վոմանք վաղեցին դեպի աղբյուրը, վոմանք ել ջրին գերադասեցին լավ սառը համեղ թանը։ Թանի սիրահարները մտնելով պատահական բակը, զարթեցրին մարդկանց։ Յերկար չսպասեցին թանին։ Թանը զվարթացրեց և նրանց, վորոնք հոգնել էին և նույնիսկ մտադրու-

Թյուն ունեցին գյուղում գիշերելու: Բայց միտք չուներ փակ սենյակներում գիշերելու. գերադասեցինք բաց, թարմ ոդում քայլել, գնալ առաջ:

Հոգնածներին առաջարկվեց նստել սալ, հենց նրա վրա լեւ քնել, հանգստանալ:

Քչերն ոգավեցին այդ առաջարկից:

Խավար գիշերը շուտով լուսավորվեց: Ամպերը բացվեցին. դուրս լեկավ լուսինը և տուրխատների հոգնածությունն անցավ: Լուսը բոլորին աշխուժացրեց:

Մեր ձին բոլորովին ուժասպառ եր լեղել: Նրան ազատեցինք և փոխարինեցինք լեզներով: Բայց ձին աշուղամենաշնիվ բոլորովին չազատվեց, նրա վրա բազմեց իր տերը, սալապանը:

Կես գիշերն ել անցավ: Առավոտվա ժամը 4-ին մոտ եր, լերը նորից լավեցին շների հաջոցներ: Մոտեցել ենք Գառնի գյուղին: Ահա մտանք քնած գյուղը: Այն ճանապարհը, վոր հնարավոր եր անցնել հինգ, վեց ժամում մենք անցանք 12 ժամում: Միակիսանգարող հանգամանքը—մեր լերթը շատ անգամ դանդաղեցնող տրանսպորտն եր:

Գառնին մարշրուտի հիմնական բազան եր: գիշերեցինք դպրոցում: Տուրխատների դիմավորումը լավ նախապատրաստված չեր: Գիշերելու հնարավորությունները շատ սահմանափակ

էին: Մեր տրամադրության տակելին լերկու դասարաններ իրանց սեղաններով: Վոմանք գերադասեցին գիշերել անմիջապես դրսում:

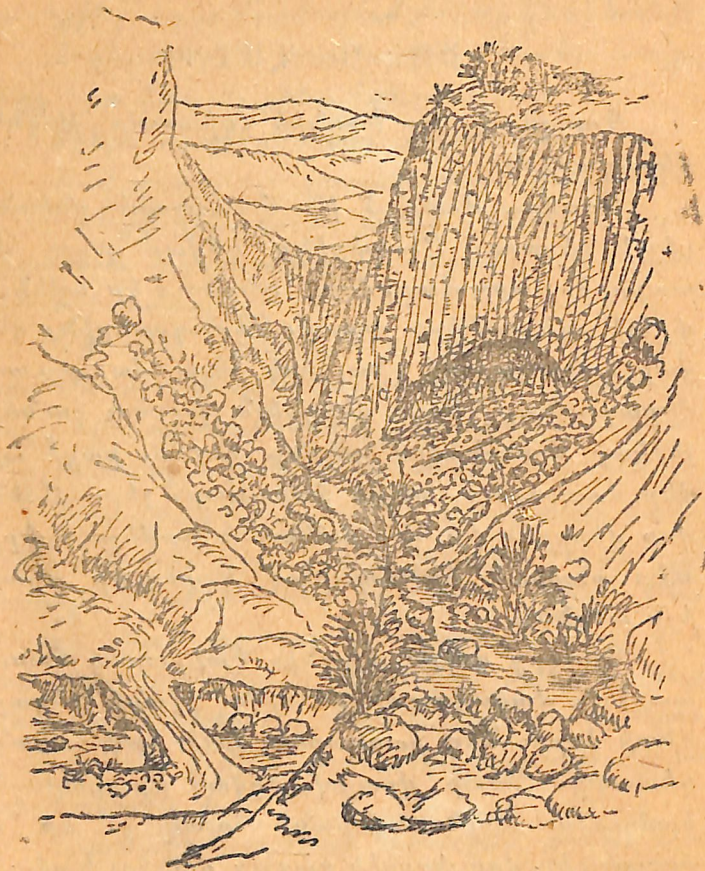
Գ Ե Պ Ի Գ Ե Ղ Ա Ր Դ

Վորոշված եր Գառնիի դիտումը թողնել վերադարձին:

Առավոտ ժամը 7 ին ճանապարհ ընկանք դեպի Գեղարդ: Ընտրեցինք դժվար, բայց հետաքրքիր մարշրուտը, վորը անցնում եր ամենափրկչի ավերակների մոտով: Գերադասեցինք դժվար ճանապարհով գնալ, իսկ հեշտ մարշրուտով վերադառնալ: Սալ վերցնելն իմաստ չուներ. լերկար ժամանակով չեցինք գնում, բացի այդ մեր մարշրուտը—սալի ճանապարհ չեր: Ամենվոք վերցրեց իր հետ ամենաանհրաժեշտ իրերը: Մեր ընտրած ճանապարհով կարող եր միայն եշն անցնել:

Գյուղից դուրս լեկանք: Քարքարոտ ճանապարհով, ժառակույտների միջով իջանք Գեղարդ գետի ձորը: Նեղ քարքարոտ կածանով հասանք գետափը: Գետի վրայով ձգված եր քարաշեն կամուրջը: Չորն այնքան հոլակալ եր ու տպավորիչ, վոր փոքրիկ դադար արինք: Կամուրջից դեպի ներքև, գետի լերկու ափերին մանավանդ աջ, թափթփված էին քառսլին վիճակում

բազալտի սյուները բեկորները: Աջ ափը մինչև վերև կաղմված երբազալտի լեռկար քառակուսի

Բազալտի սյունաշարք:

սյուներից: Սյունազարդ բազալտի պաար տեղ-տեղ ճեղքվածները եր տվել. ներքևում բազալ-

տրն ախքան ե քայքայվել, վոր գոյացել ե մի քարայր, վորի հատակը, ապա նաև դեպի գետը թեքվող ափն ամբողջովին ծածկված եր բազալտի մանր ու խոշոր կտորներով: Բազալտը միայն այստեղ չեր: Հեովում, ձորի խորքում նույնպես նշմարվում եյին բազալտի ուղղահայաց սյուները:

Ինչքան՝ հետաքրքիր տեղ եր լեռկաբա- նական և բնագետ—տուրիստի համար: Այս ապա- ուսման մեջ չեր կարելի չխոսել անցած վա- դեմի ժամանակների վիթխարի հրաբխային ժայթ- քումների սոսկալի որերի մասին, չերբ Հայաս- տանի այս մասերը հեղեղվել են լավային հոսան- քով. ինչքան՝ դարեր՝ հազարավոր դարեր պիտի անցնեյին, մինչև վոր այս գետի ձորը գոյանար: Բազալտը լավային ծածկոցը դանդաղ, դարավոր քայքայումների լենթարկվելով՝ ջրի քայքայիչ աշխատանքի ազդեցությամբ, ուժեղ քամիների գրոհի տակ՝ քայքայվելով՝ ճեղքվել, բացվել ե, տեղ տվել հորդառատ լեռնային հեղեղներին, ջրերին, գետերին: Կիրճը քանի գնացել խորա- ցել ու խորացել եր:

Կանգ առ մի բույս կամուրջի վրա և մի հայացք ձգիր դեպի գետափը, նայիր նրա հոսան- քին դեպի ներքև և դեպի վեր... տպավորու- թյունն անմոռանալի լի: Նկարիչի աչքից այս տե- տեսարանը չպիտի վրիպի. բազալտե սյունաշարքը:

այն տուրխատներին, վորոնք պատել են Հայաստանի վայրերում: Վոչ միայն այստեղ ե նա, այլ Հայաստանի ուրիշ տեղերում ել հանդիպել են այս հազվագյուտ բույսը: Ոտարերկրացի ճամբորդները մեծ հիացմունքով են խոսում Լերկածաղիկի մասին: Անցյալում նրա շուրջը նույնիսկ հյուսվել են մի շարք ավանդություններ. այդ լերևում ե նրանից, վոր բույսը մի քանի խորհրդավոր անուններ ե կրում, որինակ, նրան տվել են հետևյալ անունները. «Աղբերաց արյուն ծաղիկ», «յոթ աղբոր արյուն», թուրքերեն. «գարդաշ-գանը», «շալթանլուլի» և այլն: Այժմյան գիտական անունն ե. *Phelipaea cocciaea* ինչ վոր ֆրանսացի հին ծովապետի անունով *Phelipeaux*: Առաջին անգամ որան հայտաբերել ե ճանապարհորդ Տուրնեֆորը: Նույն բույսն անվանվում եր նաև *Anoplandes Tournefortii* (Անոպլանտես Տուրնեֆորտի):

Հայաստանի ուրիշ տեղերում ել կա այդ հազվագյուտ բույսը, բայց մեր տեսած վայրը չի հիշատակվում նույնիսկ Ալիշանի՝ «Հայբուսակ»-ը: Մի ժամանակ, ինչպես ասում են վորոշ տվյալները, բույսը ծանոթ եր և գործածվում եր բժշկականության մեջ որինակ՝ աչքի հիվանդության դեմ, այս առթիվ, ինչպես նշում ե Ալի-

շանը, վորոշ նկարագրություններ կան հին հայկական բժիշկ Մխիթար Հերացու մոտ:

Աղբերաց արյուն

Լերկածաղիկը պարագլխալին (մակաբույծ) բույս ե, ապրում ե ուրիշ բույսերի հաշվին: Նա չունի տերևներ (այստեղից և նրա անունը՝ անոպլանտես, լերկածաղիկ):

Արժե քրքրել արխիվները, ծանոթանալ և Հերացու տվյալներին՝ իմանալու համար, թե ինչո՞վ ե նա գրավել ակնաբույժներին: Արժե հավաքել ե նրա մասին լեղած այժմյան տեղե-

կությունները, ապա և նրա շուրջը հյուսված
ավանդուխտները:

Անցյալում ժողովրդական անգիր բանաս-
տեղծություններ ելին հորինվել այդ «հազվա-
գյուտ, զարմանալի բույսի» (ոտարագլի ճամբոր-
դի խոսքերից) մասին:

Բերենք մի նմուշ:

Այ իմ աղբերաց արուն
Որ բուսար ի մեջ քարերուն
Աչուիդ ի նարկիզ նման
Մեկն ի քուն մեկն զարթուն:

Այ իմ աղբերաց արուն
Ապառաժ քարը կենաս դուն
Աչերդ հւր նայի. նըման
Ոչ ի քուն ես և վոչ արթուն:

(Տես՝ Ալիշան. Հայբուսակք. էջ. 25)

Ա. Ռ. Ա. Ջ., Գ. Ե. Պ. Ի. Գ. Ե. Ղ. Ա. Ր. Գ.

Շուտով հասանք «ամենափրկչի» ավերակ-
ներին: Շատ գեղեցիկ դիրք ունենալ այս տեղը:
Այստեղ հանգիստ ունեցանք: Կինոթերիզացիան նը-
կարահանեց թե ավերակները և թե շրջապատի
բնական հարստությունները—լեռնաշղթաները,
գետի հովիտը մինչև Գեղարդի բարձունքնե-
րը: Հնագետի զբույցը մեզ ծանոթացրեց

ավերակների անցյալին նրանց ճարտագի-
տական արժեքներին: Ավերակները՝ լերկու-
կետում ամենաբարձր ելին, դեպի գետը
թեք ձգվող սարի զազաթին—լեկեղեցին եր,
կիսաքանդ, բայց այնքան պահպանված, վոր կա-
րելի չե վորոշ գաղափար կադմել նրա վոճի մա-
սին. իսկ ներքևում մի քանի շենքերի ավերակ-
ներ ելին, հիմնական մասից միայն պատերն են
մնացել, բայց հետաքրքիր քանդակներով. այս
մասի ավերակները ծածկվել են խիտ խոտային
և տնկային բուսականությամբ:

Մեր արշավախումբն ավերակների դիտու-
մից հետո բաժանվեց լերկու մասի: Մի մասը—
շտապեց առաջ, վոր շուտ հասնելով Գեղարդ՝
անմիջապես հոգար տուրիստների հանգստի և
սննդի կանոնավորման գործը մինչև բոլորի Գե-
ղարդ հասնելը: Մյուս, ավելի փոքր մասը, մի քիչ
սպասեց կինոթերիզացիայի նկարահանումների
պատճառով: Տեղն այնքան գրավիչ եր, մեր առաջ
բացված հեռանկարներն այնքան հետաքրքիր,
վոր կինոթերիզացիան չեր կարող կարճ ժամանա-
կամիջոցում ավարտել իր նկարահանումները:

Տուրիստների լերկորդ խումբն ել առաջ
գնաց: Վերջապես շարժվեց լերրորդ, ամենից
փոքր խումբը. այս խումբն սպասում եր կինո-
թերիզացիային. ճանապարհն արդեն բավական ծանր

եր: Թողնել կինորբիգաղալին մենակ չեր կարելի: Թեև կինոապարատուրան բարձրած եր համբերատար եղի վրա, բայց նեղ ու թեք կածանների վրա կարող եր եղն ել չգիմանալ ծանր ապարատների տակ, ուստի տուրխտները անհրաժեշտ բոպելին անմիջապես պիտի ոգնության հասնելին կինորեժիտորին իր յերկու ոգնականներով:

Մեր ճանապարհը քանի գնում ավելի ու ավելի վեր եր գնում: Ամենառաջին խումբն ուղղություն եր վերցրել գեպի Ալի Մարգանլի թրքական գլուղը-մեր ճանապարհի ամենաբարձր կետը, ապա այդտեղից ծրագրված եր իջնել ձորը—ուղիղ Գեղարդի դիմաց: Այս եր մեր սկզբնական մարշրուտը: Յերկրորդ խումբն ել գնաց նույն ուղղությամբ: Յերրորդ խումբն սկզբում նույն ուղղությունը բռնեց, բայց աննկատելի կերպով սա յերկու մասի բաժանվեց: Կինոբրիգադան համառ և արդեն հոգնած եղի պատճառով յետ մնաց: Շատ ծանր ճանապարհ եր, նեղ կածանը տեղ-տեղ շատ թեք եր, ձախ կողմում անդունդն եր սպառնում: Հիմնական մարշրուտավարը շատ եր առաջ անցել: Տուրխտները ցրվել ելին շատ հեռու տարածության վրա: Վերջին քալողները չեկին լուսմ մարշրուտավարի սզդանշանը: Յերեք թե չորս

խումբ իրար կորցրած քալում եր առաջ ինքնուրույն հույս ունենալով վերջի վերջո հասնել Գեղարդ: Յեղանակը վատանում եր: Չորս կողմից հավաքվում ելին ամպերը: Մեր սկզբնական հաշվով արդեն վաղուց Գեղարդում պիտի լինեյինք: Ուշացանք անձրևի տակ ել ընկանք: Կինոբրիգադան, վորը շատ եր յետ մնացել շուտով անցավ Ալի—Մարգանլի ուղղության վրա: Շեղվեց այդ մարշրուտից այն խումբը, վորի մեջ ելին յերկու գիտաշխատավորներ, յերեք բանֆակցի և մեկ համալսարանական ուսանողապագա աշխարհագետ, վորը մեկ տեղ հանդես գալով իր մի գլուղատնտեսական գրույցով, հավերժացրեց իր վրա, տուրխտների կողմից իրեն պարգևատրված՝ «ազրոնումի» կոչումը:

Տողերիս գրողն ել այդ խմբումն եր: Չկարողացանք գտնել նախագծված մարշրուտը: Գնում ելինք նեղ, թեք և վտանգավոր կածանով: Ձախ թևի վրա Գեղարդի գետի նեղ հովիտն եր: Մեկ տեղ մեր ուշադրությունը գրավեց շատ հետաքրքրական յերկրաբանական ոբյեկտ. գետի հովիտը մեջտեղից բաժանված եր յերկարությամբ ձգված կատարաձև բարձրունքով, վորի շատ թեք լանջը ուժեղ հոդմահարման հետևանքով այնքան եր քայքայված, վոր բացվել ելին թեք ընկած նստվածքային ապառններ

յերկարածի՞ց շերտերը: Հոյակապ պատկեր եր: Յերկրաբան և առհասարակ բնագետ տուրիստն անպայման այս կողմով պիտի անցնի, նա պետք է տեսնի այս ուշագրավ ոբյեկտը: Յե՛վ շատ հավանական է, բացված շերտերի ուսումնասիրութլունը յերևան հանի յեթե վոչ հանքեր, գեթ որգամնիզմների բրածոներ:

Բնասեր տուրիստ, անպայման անցիր այս կողմերով և յեթե հետախուզական նպատակներով ես յեկե՛լ, ի՛ջիր ձորը, հետազոտիր մերկացած նստվածքային ապառնների շերտերը:

Մեր փորձերը՝ գտնել իսկական մարշրուտը—ապարդյուն անցան: Առաջ գնալ անհնարին եր, շուտով դեմ ընկանք անդունդի. վեր բարձրանալ և ուղի բռնել Ալի—Մարդանլու վրա արդեն ուշ եր: Մենք աննկատելի ի՛ջել ելինք շատ ցած: Միակ յեւքն եր~ավելի ի՛ջնել հասնել գետափին և գետով անցնել մլուս ափը: Ընկել ելինք ծառերի մեջ. այլեւ ճանապարհի հետք ել չեր յերևում: Մեր առաջ եր գետի մերկ, բարձրացող հակառակ ափը: Տեսնում ելինք և այն ճանապարհը, վորը Գողթ գլուղից գնում եր մի կողմից գեպի վեր՝ Գառնիի ուղղութլամբ, աջ կողմից քիչ ի՛ջնելով՝ գնում եր գեպի Գեղարդ:

Ինչ վոր սուլոցներ լսեցինք: Նայեցինք չորս կողմ, վոչ վոք չեր յերևում: Մեր ուշադ-

րութլունը գրավեց Գեղարդի ճանապարհի վրա ինչ վոր սպիտակ ձիավոր: Մեզ մի քիչ զարմացրեց, թե ինչու ձին այս ու այն կողմն եր սլանում, մեկ ել ձիավորը կանգ եր առնում և մեր կողմ նայում: Մենք լարեցինք մեր կոկորդները, ինչքան ուժ կար ձայն հանեցինք, ճիշտ այնպես, ինչպես փոթորիկի ընկած և ոգնութլան սուլոցներ հնչեցող փորձանքի մատնված նավը:

Դրութլունը նախանձելի չեր. մեզ մի բան եր սպառնում—անձրևի տակ լավ թրջվելը, մոլթ գիշերին թափառելը մինչ վոր մի կերպ կարողանանք՝ գետն անցնել, ապա կես գիշերին հասնել Գեղարդ: Այդ մոտավոր հեռանկարը տուրիստներիս չվհատեցրեց.

—Հը՛ ի՛նչպես է տրամադրութլունդ~հարցրեց զեկավարը բանֆակցիներին.

—Շատ, լավ, լազաթ ունի այսպիսի արկածալից ճամբորդութլունը—ասացին նրանք:

Ուրախալի յեր տեսնել թե ինչպես հորդ անձրևից թրջված ուսանող տուրիստները կատակներով, ժայռից ժայռ ցատկոտելով՝ բոլորովին չվհատվեցին, դժգոհութլան նշուլն անգամ չարտահայտեցին: Նրանք մոռանալով հոգնածութլունը ուշադիր գննելով գետի հոսանքը անցնելու տեղ ելին վորոնում: Անվրդով եր և «ադրոնումը»:

Կամուրջի հետք անգամ չկար գետի վրա։ Գետափը հոգնեցնում էր մեզ իր մեծ-մեծ քարերով, ժայռակույտերով։ Գետը լայն էր, ջուրը առատ և ուժեղ հոսանքով, թեև գետի լայնությունամբ այս ու այն տեղ ժայռեր ելին դուրս ցցված ջրի լերեսին, բայց նրանք այնքան ելին հղկված, վոր վտոք դնել ու սահել նրանց վրա-լից անխուսափելի չէր։

Գնացինք գետի ուղղությամբ գետի վեր։ Վորոշ տեղերում անմիջապես ջրի լեզրին ցցված մասերը խանգարում ելին, ստիպված ելինք, ելի ցատկոտել ժայռակույտերի վրայով։ Անձրևը դա-դարել էր։

«Ագրոնոմը» հանկարծ կանգ առավ ինչ վոր տափակ ժայռի մոտ, կանչեց մեզ։ Մեր առաջ ժայռի վրա փռած էր մի մոխրագույն ոձ. նրա գույնն այնքան էր ձուլվել իր տակի ժայռի գույ-նին, վոր սկզբում նրան լավ չնկատեցինք։ Թու-նավոր խոշոր ոձերից էր, իժն էր։ Կենդանա-րանը մեզ հետ չէր, վոչ մի հնարավորութուն չունեինք նրան բռնելու և պահելու։ Մեր աղ-մուկից ոձն սթափվեց ու փախուստի դիմեց։ Այդ հանդիպումից հետո մենք արդեն մի քիչ զգուշ ելինք շարժվում, ուշադիր նայում ելինք քարերին։

Թե ինչքան մենք պիտի թափառեինք,

գժվար էր ասել։ Գետն անցնելու տեղ իհարկե կարելի չէր գտնել բոլորս էլ արդեն պատրաստ ելինք վտաբոբիկ մտնել գետի սառը ջրերը ուրիշ հնար չկար։ Գնալ գետափով վերև միտք չունեի, միևնույն է, կամուրջ չեյինք հանդի-պելու, իսկ շարունակ քարքարոտ գետափին լինելը վտանգավոր էր, ելի կհանդիպեինք ոձերի։

Տուրիստներից մեկի պատճառով աշխատում ելինք գետն անցնելու համար ավելի անվտանգ ավելի հարմար տեղ գտնել։

Անսպասելի կերպով ոգնության հասավ այն սպիտակ ձիավորը, վորին գետափ իջնելիս մենք նկատեցինք Գեղարդի ճանապարհի վրա։

—Այդ ուր գնացիք,— զարմացած բացա-կանչեց նա, մեզ մոտենալով։ Յես քանի ժամ է հեռվից բոլորիդ էլ նշան ելի տալիս, վոր սխալ ճանապարհով եք գնում. տեսա ձեր արշավա-խումբի իրար կորցրած, տարբեր տեղերով գնա-ցող մասերը։ Ձեզ նշան ելի անում, վոր իջնեք գյուղի դիմաց, վորտեղ գետով կամուրջ էր ձգ-ված. տեսա վոր մոլորվել եք, մանավանդ ձեր փոքրիկ խումբը։

Ժամանակին հասավ. մեր ավելորդ թափա-ռումներին վերջ տվեց։ Գեղարդի վարիչն էր։ Հառակավոր, արդեն ալեգարդ, բայց լերիտա-

սարգական կորովն ու աշխուժութիւնը դեռեալ լի լեր նրա մեջ: Գառնիում իմացել էր մեր արշավախմբի մասին այն ժամանակ, չերբ մենք արդեն շատ հեռու ելինք գլուղից. անմիջապէս լետ էր դարձել լավ ճանապարհով, գոտի աջ ափով: Նա գողթ գլուղին հասնելով տեսավ մեզ, փորձեց հեռվից ազդանշաններ տալով հասկացնելով, վոր մենք անցնենք ավելի հարմար մարշրուտի վրա, բայց մենք նրան չհասկացանք:

Անմիջապէս իր ձին տրամադրեց գետով անցնելու համար: Առաջին հերթին վարիչն անցկացրեց մեր ամենահոգնած ընկերով. բայց լերկրորդ անգամը ձին հրաժարվեց մտնել ջուրը, նա չլսեց իր տիրոջ և վոչ մի հորդորանքին: Ինչից վախեցավ ձին—գետի սառը ջրից, թե՞ մինգրեական քեչու գլխարկից—չիմացանք, բայց համոզվեցինք, վոր բոլորիս համար անխուսափելի դարձավ այս կամ այն կերպ մեր վտոքերով գետն անցնելը: Ձեռքերն ազատ պահելու համար նախ կոշիկները գուլպաներով գցեցինք մյուս ափը:

Վերջապէս ձեռք ձեռքի բռնած, փայտերով գետի հատակին հենվելով մի կերպ անցանք մյուս ափը: Իհարկէ շատ թրջվեցինք: Մենակ մեկ հոգով անցնելը մի քիչ դժվար էր, մանավանդ, յեթե տուրիստն այնքան էլ յերիտասարդ

չէ. բայց և այնպէս գետով անցնելը հնարավոր էր:

Համոզվեցինք, վոր մեր բոլորիս մարշրուտը սխալ էր նախագծված. անհրաժեշտ էր հենց Գողթ գլուղի ուղղութեամբ իջնել գետափ, ապա անցնել գլուղի մոտ յեղած կամուրջով և լավ ճանապարհով ավելի կարճ ժամանակում հասնել Գեղարդ:

Արագաշարժ, թեթեւ բեռնավորված, արկածներէից չվախեցող, տուրիստներին համար իհարկէ գրավիչ էր և անց մարշրուտը, վոր գնում էր Ալի—Մարդանալի, ապա իջնում, բայց մեր արշավախմբի համար, վորի հետ էր կինորբիգահան և տարիքավոր տուրիստներ միակ լավ մարշրուտը—Գողթ գլուղի մոտի կամուրջի վրայով պիտի անցներ: Այլ մարշրուտներն անխուսափելիորեն պիտի բերեն գետափ և ստիպեն գետի սառը ջրերով անցնել: Սովորական տուրիստական խումբերի համար կայուն մարշրուտը պիտի անցնի կամուրջի վրայով: Իսկ Ալի-Մարդանալի ուղղութիւնը կթեթեւանա այն դեպքում յեթե գետի վրայով վորեւէ տեղ թեկուզ հասարակ գերաններէից պատրաստված կամուրջ լինէր: Դիմացկուն տուրիստներին համար կարելի չէ առաջարկել և այս ուղղութիւնը:

Գեղարդ հասանք դիշերը: Ամենից ուշ, հա-

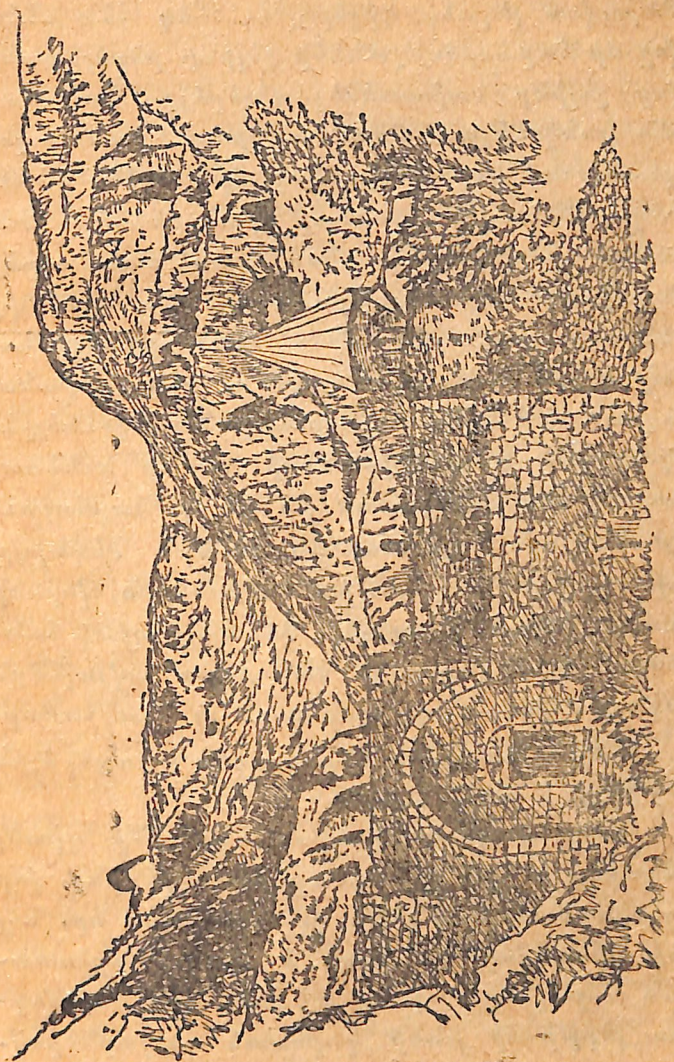
մարյա կես գիշերին, հասավ կինոբերդադան, վորի գծվարությունները կրկնապատկեցին ծանր ապարատուրան և յերկարականջ չորքոտանի տրանսպարտը, մեծ գծվարություններով, պարանի ոգնությամբ գետի վրայով մի կերպ անցկացրին թե ծանր ապրանքները, թե եղին:

Չնայած արկածալից մեր յերթին, բարեբախտաբար ամեն ինչ լավ անցավ: Աչքի ընկան իրանց տոկոնությամբ մեր արշավախմբի տուրխտ կանայք, մանավանդ «ինտուրիստի» ներկայացուցչուհին:

ԳԵՂԱՐԴՈՒՄ

Քանի մոտենում ելինք Գեղարդին, այնքան ավելի ու ավելի հարուստ ու գեղեցիկ եր դառնում բնությունը: Ճանապարհի աջ կողմում գետի ձորն եր, նրա ձախ անտառապատ բարձր ափերը: Յերևում եր այն բարձր կետը—ԱլիՄարդանլի գյուղը, վորտեղից արդեն իջել, կամ նոր հասել են մեր խմբից առաջ գնացող տուրխտները: Թե գնում ելինք շարունակ անձրևի տակ բաց թարմ, զով ոգը, հրապուրիչ շրջապատը գվարթ և աշխուժ եր պահում մեր տրամադրությունը:

Հասանք Գեղարդ: Արդեն մութն ընկել եր:

Գեղարդ

Ստիպված լեղանք գիշերելու: Մեզ հետ մենք վոչ մի հարմարութուններ չեյինք բերել, քանի վոր չեյինք նախատեսել գիշերելը: Հակառակ մեր ցանկության, ճիշտ մարշրուտ չունենալու պատճառով ուշացանք: Իսկ մթնշաղին գիտել Գեղարդն ու լեռ դառնալ միտք չուներ: Գեղարդի վարիչը մեզ անմիջապես տրամադրեց մաքսիմալ հարմարութունները, նույնիսկ իր սենյակը տրամադրեց: Հատկապես հյուրերի համար կային հատուկ սենյակներ, բայց վերանորոգման մեջ էյին, հարմարութուններ չունեյին. Ծրագրված է տուրիստների համար ունենալ հատուկ հանրակացարան իր բոլոր հարմարութուններով: Բայց առաջին հերթին Գեղարդը սպասարկելու է գիտաշխատավորներին, վորոնց համար, ինչպես իմացանք, Գեղարդը պիտի հանգստյան տան վերածվի: Կան բոլոր տվյալներն իսկապես լավ հանգստյան տուն լինելու համար:

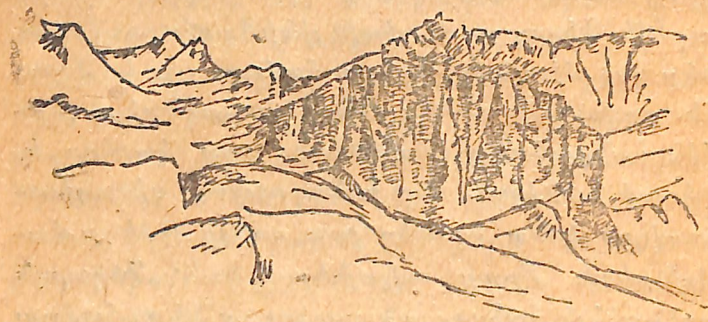
Մեր տնտեսավարներն արդեն հոգացել էյին ընթրիքի և թեյի մասին:

Յերբ վաղ առավոտյան սկսեցինք գիտել Գեղարդը և նրա շրջապատը, համոզվեցինք, վոր տուրիստն այստեղ լեթե վոչ մի քանի որ, այլ գեթ մի ամբողջ որ պետք է մնա: Տուրիստական արշավները չպետք է վերածվեն անընդհատ լերթի մի քանի կարճատև դադարներով.

մարշրուտի վորոշ կետերում անհրաժեշտ է մնա ամենաքիչը մեկ որ — թարմացման, հանգստյան, այսպես կոչված՝ լիցքի համար: Այդպիսի հանգստյան բազա պիտի հանդիսանա նաև Գեղարդը: Հարկավոր է գիտել վոչ միայն Գեղարդը, այլ այստեղից կարճատև եքսկուրսիաներ ունենալ նրա հարուստ, գեղեցիկ շրջակայքում: Ապա ուրեմն Գեղարդում պիտի լինի հարմարութուններ վոչ միայն գիշերելու համար, այլ և վորոշ հնարավորութուններ սննդի տեսակետից. վերջին հանգամանքը մանավանդ շատ կարևոր է, նկատի առնելով, վոր հանգստացող գիտաշխատավորը կմնա այստեղ շատ ավելի չերկար ժամանակով: Բոլոր տվյալները կան Գեղարդն որինակելի հանգստյան տուն դարձնելու համար: Կա լերկու հարկանի շենք, վերևի հարկում մի քանի սենյակներ կհարմարացվեն գիտաշխատավորի հանգստյան և աշխատանքի համար: Մնում է լավ կահավորել, բակը կուլտուրականացնել, ունենալ բանջարանոց, պտղատու ծառեր, կաթնափերմա, անասուններ, թռչուններ, — ահա այս ամենը Գեղարդը կդարձնի հրապուրիչ հանգստյան վայրերից մեկը: Վաղից վոչ այնքան հեռու կա ջրվեժ. խալա ուրեմն կարելի կլինի ոգտադործել ջրի եներդիան հիդրոէլեկտրական լանի համար, — այս ել եժան եներդիա կտա վոչ

միայն Գեղարդին այլ և շրջապատի մարդաբնակ վայրերը լուսավորելու համար:

Յերբ դուրս յեկանք բակի կողմի պատշգամբը մեր առաջ պատկերացան լեռան լանջին կպած, ուղղահայաց ցցված, իրար, կպած հողմահարված ապառնների լայն-լայն սյուները:

Հովմահարված սյուներ Գեղարդում:

Հնագիտական տեսակետից վանքը մեծ հետաքրքրութուն է ներկայացնում, նրա ճարտարագիտական ամբողջ կառուցվածքը, արվեստը: Վանքի վորոշ մասը փորված է ապառաժների մեջ, լեռան մեջ: Ներսից պատերը զարդարված են բավական բարդ քանդակներով: Մինչև քրիստոնեական Գեղարդավանքի հիմնեղն ապառաժների միջի այրերը փորված ելին դեռ հեթանոսական շրջանում. այդ ժամանակաշրջանում այրերը հարմարեցված ելին վորպես

հեթանոսական տաճար, չրի կուլտի տաճար: Գեղարդը կոչվում էր Այրիվանք: Քրիստոնեական շրջանից այրերը լայնացվում, հարմարեցվում են վորպես քրիստոնեական տաճար, դրսից ել ավելացնում են տաճարի նորակառույց մասերը: Շատ հետաքրքիր և նուրբ քանդակներով զարդարված է մանավանդ գլխավոր տաճարի մուտքը: Աչքի են ընկնում խաղողի վողկույզների քանդակները և թռչունների և անասունների բարեկեփները: Ուրեմն հնում այրերից մեկում այժմ ել դուրս յեկող աղբյուրը պաշտամունքի առարկա չէր: Այրիվանքն ել, ինչպես Հայաստանի մի շարք ուրիշ տեղերում, չրի կուլտի տաճարներից մեկն էր: Քրիստոնեյաները շարունակելով հեթանոսների գործը, Այրիվանքը վերածեցին Գեղարդավանքի, պահպանված աղբյուրն ել «սուրբ, հրաշագործ» հայտարարելով՝ շարունակեցին հեթանոս վանականների գործը, և մինչև վանականների արտաքսելը վանքից, կրոնականները շահագործում ելին «սրբավայրը», «հրաշագործ» Այրիվանքն ու նրա աղբյուրը: Վանքը դարձրել ելին ուխտատեղի, և պարագիտ վանականներն ապրում ելին ուխտավորների հաշվին, մառաններն ու գրպանները լցում նրանց մթերալին և դրամական նվերաբերութուններով: Միայն խորհրդայ-

նացումից հետո, ժողովրդական զանգվածների աչքերը բացվեցին, խարդախ ու «հրաշագործ» վանականների դիմակը պատռվեց և վանքը մնաց վորպես մի պատմական հետաքրքիր հուշարձան անցյալի ճանտարագիտական արվեստը, վոճը ցուցաբերող:

Վանքում մնացել են կիսաշեն վիճակում վանականների և ուխտավորների խուցերը: Ինչպես լերեւում ե վանահայրը մտադրութիւն ունենէր ընդարձակելու վանքի «հրաշքների» առևտուրը, բայց անվերադարձ քշվեցին բոլոր հրաշագործները»։ վանքը վերացվեց տնտեսութիւն իր հատուկ վարիչով: Վանականների կողմից փորձեր լեղան «հրաշքներով» վախեցնելու նոր մարդկանց, բայց նրանց բոլոր վրտնձգութիւններն իզուր անցան:

Գեղարդը — գիտաշխտավորների կենսական լիցքի համար ունի բոլոր ավալները: Գեղարդի ձոր, բնութիւնը, թարմ, առողջ ոդը, պատմական հուշարձանները պիտի գրավեն ամեն մի տուրիստի:

Յերբ դուրս ենք գալիս վանքից և նայում ձորի ուղղութիւնմբ, նորից մեր առաջ ցցվում են հսկայական հողմահարված ապառների սյուների, ձևավորված զանգվածները: Յերկրաբանի, աշխարհագետի աչքից չպիտի վրիպեն այդ հողմահարմա սյուները:

Մեր ուղեցուլցն էր Գեղարդի վարիչը: Նա տալիս էր մանրամասն բացատրութիւն թե՛ վանքի պատմութիւն և թե՛ շրջապատի հետաքրքիր բնութիւն ոբյեկտների մասին:

Յերբ հրաժեշտ տվինք Գեղարդին հեռու չանցած նեղ կածանով իջանք դեպի գետի ափը, այնտեղ ուր կար լերկաթաշրի աղբուր: Աղբուրի մոտ քարերը ծածկված ելին բարակ ժանգաշերտով. ջուրը սառը չէր, բայց խկական լերկաթաշրի համ ունենէր: Այս աղբուրի վրա ևս անհրաժեշտ կլինի հատուկ ուշադրութիւն դարձնել ուսումնասիրել նրա կարողութիւնը, նրա բուժարար արժանիքները: Ապա լայնացնելով ակունքը, պետք է կարգի բերել ավազանը, կուտուրականացնել շրջապատը, անցկացնել հարմար ճանապարհ:

Գեղարդ գետի ձորում վարիչի ասելով կա և անխաթթվային աղբուր: Ժամանակ չունեցանք տեսնելու այդ աղբուրը: Դրա համար պետք է շեղվելինք ճանապարհից և գնայինք ավելինք քե դեպի ձորը:

Վ Ե Ր Ա Գ Ա Ր Ձ Գ Ե Պ Ի Գ Ա Ռ Ն Ի

Վերադարձի մարշրուտը ուրիշ ուղղութիւն ունենէր: Այս այն ուղին է, վորով հնարավոր է Գառնիից գալ Գեղարդ՝ և, սայլով և նուէնիսկ

ալտոյով, իհարկե և հեծանիվով: Լաջն, ընդարձակ ճանապարհ եր, հարուստ դաշտային բուսականութեամբ: Այս մարշըրուտը, բացի իր հարմար լինելուն, հետաքրքրական և այն տեսակետից, վոր քո աչքի առաջ անցնում ե ձորի հակառակ բարձր ափը, սկզբում անտառապատ, ապա մերկ: Մենք տեսանք այն վտանգավոր բարձր կածանները, վորոնցով յերեկ արագ տեմբով շտապում ելինք դեպի Գեղարդ, այստեղ զգացինք, թե ինչպիսի վտանգավոր անդունդների վրայով եր տեղ-տեղ անցնում կածանը:

Դեռ շատ չհեռանալով Գեղարդից մենք հակառակ ափի բարձունքներում տեսանք անմատչելի ապառաժների վրա մի քանի քարայրներ, մեզ ասացին, վոր Քյորոդլու քարայրներն ելին:

Բազմաթիվ և բազմազան ծաղիկները գրավեցին բոլորիս, կային նրանց մեջ և, դեղաբույսեր, և, մեղրաբույսեր: Կենդանաբանները ձիու աղբաբզեզների առատ բերք ունեցան:

Շուտով մոտեցանք վերին Գողթ գյուղին: Մեր ճանապարհը գյուղի վերևով եր անցնում, բայց մենք իջանք գյուղը՝ աղբյուրից ջուր խմելու համար:

Գողթից հետո գնում ելինք ուղիղ և մի քիչ փոշոտ ճանապարհով: Չախ թևի վրա քարերի մեջ մեկ տեղ բռնեցինք Կովկասյան ազամա

կոչված խոշոր մոլեսին: Արտաքինով նա շատ նման եր փոքրիկ կոկորդիլոսի. գլուխը տափակ, լաջն, մարմինն ել—լաջն ամբողջովին բշտիկավոր, իսկ պոչը փշավոր բշտիկներով: Սկզբում նրան լավ չնկատեցինք, նա հանգիստ նստած եր քարի վրա. նրա գույնը ձուլվել եր քարի գույնին: Յետևից մի քիչ վազելով՝ գլխարկներս վրան գցելով՝ հաջողվեց բռնել նրան:

Յերեք-չորս ժամում հասանք Գառնի: Մենք գոհ ելինք, վոր Գառնիից-Գեղարդ գնացինք ամենափրկչի ավերակների մոտով, այսինքն Գեղարդ գետի ձախ ափով, իսկ վերադառնալու համար անպայման պիտի ընտրել այժմյան մարշըրուտը:

Գ Ա Ռ Ն Ի

Ըստ նախնական պլանի մենք մեկ-յերկու ժամ հանդստանալուց հետո պիտի մեկնեցինք Յերևան. այդպես ելին տրամադրված և այն տուրիստները, վորոնք շատ ելին շտապում: Իհարկե այդպես անելն իմաստ չուներ: Գյուղում հարկավոր եր լավ հանգստանալ, իսկ ամենապիտանի—ծանոթանալ գյուղին, նրա շրջակայքին և մանավանդ նրա պատմական հնագույն հուշարձաններին: Ամբողջ գյուղի ղերքն այնքան գեղեցիկ եր, բնությունն այնքան գրա-

վիչ եր, վոր չեր կարելի մի քանի ժամվա դի-
տողությամբ բավականանալ:

Ամենից առաջ գնացինք դիտելու նշանա-
վոր հուշարձանները: Գյուղի հարավային կող-
մում, ձորագլխին գտնվում էլին հին բերդա-
քաղաքի ավերակները:

Գնացինք այսպես. նախ գլուղի գլխավոր
ճանապարհով, ապա շեղվեցինք դեպի ձախ,
աջնուհետև ուղղվեցինք դեպի ձորագլուխը.
մտանք լաջն ծառուղի, յերկու կողմից բարդե-
նիններ, ընկուզենիններ էլին մինչև ավերակների
գլխավոր մուտքը: Մուտքը մասամբ պահպան-
վել էր. հիմքը ամուր բազալտից էր, իսկ մնա-
ցած շարվածքը—տուֆից: Մուտքից դեպի ձախ
տեղ-տեղ պահպանվել էլին ամրոցի հին պատերը:

Մուտքն անցանք. ելի գնացինք ծառուղի-
ով, մինչև հասանք ավերակների կենտրոնական
տեղը. չորս կողմ թափթված էլին հսկայական
մշակված քարեր, —մնացորդներ էլին սյուների,
պատերի. մեզ գրավեցին զեղեցիկ քանդակնե-
րով զարդարված քարերը: Ահա և փոքրիկ աջն
հրապարակը, վորի կենտրոնում հնադարյան
տաճարի ավերակներն էլին:

Այս բերդաքաղաքի տեղը բավական ան-
մատչելի չե. նա թերակղզու նման է. մի կող-
մից, հարավային ուղղությամբ Ազատ գետի

ձորն է, մինչև 500 մետր խորությամբ անդուն-
դը, դեպի ձախ՝ բարձր ապառաժներն են, այս
մասում տեղ տեղ ապառաժներին հաջորդում են
կառուցած պարիսպների մնացորդները: Յեր-
րորդ կողմը, ամենից մատչելին՝ կապված էր
անմիջապես գլուղի հետ. այս կողմում արդեն
գլխավոր պարիսպներն էլին. նրանցից մնացել
են աննշան բեկորներ. ամենից շատ պահպան-
վել էր քանդված դուռը:

Տաճարից լրիվ պահպանվել է նրա բարձր,
ամուր հիմքը, չորս կողմ ընկած էլին քանդված
տաճարի բեկորները—պատերի, ծածկի, սյու-
ների: Շատերի վրա լավ պահպանվել են քան-
դակած. զարդերը. ահա խաղողի վողկուղներն
ու տերևներն են իրար յետևից հաջորդաբար
շարված, մի ուրիշ տեղ—ուրիշ բույսերի տերև-
ներ, ծաղիկներ. ահա և մեծ ծաղիկի պսակը,
ահա և քանդակազործի յերևակայության ար-
դյունք—զեղեցիկ և նուրբ քանդակած յերևա-
կալական տերևներ: Յերախները բաց՝ առյուծ-
ները գլուխներն են դուրս ցցվել և նայում քեզ:

Տաճարի հիմքի վրա տեղ-տեղ մնացել են
սյուների մնացորդները. ճարտարագետներին դժ-
վար չեր փորոշելու, թե ի՞նչ փոճով էր կառուց-
ված տաճարը: Բեկորներն աջքան շատ են, վոր
նույնիսկ հնարավորութուն կա, թերևս մա-

սամբ վերականգնել տաճարի շենքը: Ծարտարագետները ուսումնասիրությունները ճշտում են, վոր մեր առաջ հռոմեական տիպի տաճար ե:

Տաճարի մուտքը հյուսիսային կողմից եր, տաճարի համարյա ամբողջ լայնությամբ բարձր աստիճանները յերկու կողքերից ունեն պատեր՝ ամեն մի պատի առջևի յերեսին բարեկցիֆներ են:

Տաճարի ծածկը նստած եր սյունաշարքի վրա, այդպես ե յերևում բարձրադիր հիմքի վրա յեղած սյուների միացորդներից, նրանց պատվորությունից: Ծածքն առջևից ե յետևից (հյուսիսից ե հարավից) ուներ շքեղ ֆրոնտոններ, վորոնց բեկորները նույնպես ընկած եյին հիմքի մոտ:

Մեզ շատ հետաքրքրեց պատերի շարվածքը: Հիմքը շատ բարձր եր, բազալտից եր, խիճից ե այդ բոլորը միացած եր ամուր շաղախով — բետոնով: Պատերի արանքներին ճեղքեր եյին, շաղախ չեր յեւում, պատերի հսկա քարերը շարված եյին առանց շաղախի, բայց միացած եյին յերկաթե կապերով. տեղ-տեղ նկատեցինք յերկու քարերի միջև ձգված՝ քարերը միացնող յերկաթե բեւոնները:

Հնագետի զրուցից մենք իմացանք, թե ինչպես եյին իրար վրա, իրար կողքի շարվել հըս-

կայական քարերը: Տաճարը կառուցելիս հին շինարարները կիրառում եյին յեգիպտական ձևը, այսպես եյին անում . պատի ամբողջ տարածությամբ շարվում եյին ավազով լի պատկեր: Քարերը քաշելով, վեր հրելով բերում շարում եյին պատերի վրա. ապա քարերի տակի պակերը պատում եյին, ավազը դուրս եր գալիս, քարերն իջնում եյին նշանակված տեղը: Հասարակ բայց հետաքրքիր տեխնիկա յեր կիրառված ծանր քարերը բարձրացնելու ե շարելու համար: Բայց վորքան ծանր աշխատանք եր թափված բազալտի ե տուֆի հսկայական քարերն այստեղ բերելու համար: Այդ բոլորը պետք ե բերվեր ձորից, ուր տեղ-տեղ բազալտի սյունաձև բացվածքներ կային:

Հենց բերդաքաղաքի տակ, գետի ձորի կողմում, վերևից ներքև, մինչև լայն առավակը ձգված ե բազալտե ապառաժների սյունաշարքը: Արժե իջնել, ներքև: Դեպի առավակը կա հարմար ճանապարհ հյուսիս-արևելյան կողմից. իսկ ավելի կարճ ուղին, հենց անմիջապես վերևից ե, ձախ կողմից՝ նեղ —, քարքարոտ կածանով իջնելն ե: Առավակին հասնելուն պես, պիտի անցնել նրա մյուս ափը, ապա առաջ գնալ մինչև բազալտե բարձրաբերձ սյունաշարքը: Կանգ առանք այնտեղ, վորտեղ բազալտը պատի միջից մի

քանի տեղից առատաշուր աղբյուրներ ելին դուրս ժայթքում: Մաքուր, սառը և համեղ ջուր էր: Յերբ ներքևից նայում ելիր վերև, թվում էր, թե շատ հեշտ էր տեղ-տեղ քանդված բաղալուր դուրս ցցված կտորներով զեպի վեր բարձրանալ: Տուրիստներից մեկը ցանկացավ կարճ ժամանակում բարձրանալ վերև. բազալտե աստիճանները նրան շատ մատչելի թվացին: Սկսեց բարձրանալ, սկզբում բավական արագ, այժի նման էր մագլցում: Բայց հասնելով մինչև կես ճանապարհը, նրա արամադրութունը հանկարծ ընկավ վերև բարձրանալու հնար չկար, սակայն իջնելն էլ արդեն վտանգավոր դարձավ: Բաղալուր դուրս ցցված քառակուսի կտորներն այնքան էլ հաստատուն չեյին, բազմաթիվ ձեղքվածքներ կային: Լեռնային տուրիստական արշավների ժամանակ այսպիսի անակնկալներ միշտ կարող են լինել. չերեք չպիտի մոռանալ վերցնել զիմացկուն, չերկար պարան: Մեր տուրիստին փրկեց պարանը. անմիջապես վերևից պարան գցվեց և նրան վեր բարձրացրին:

Գառնիում պիտի միայլ առնվազն մեկ յերկու որ. նրա շրջակայքում, մանավանդ գետի ձորի ուղղությամբ, եքսկուրսիաներ կազմակերպելու համար: Գյուղի շրջապատը, բնությունը շատ գեղեցիկ էր, ինչքան տպավորիչ կլինեք,

յեթե այս գեղեցիկ շրջապատում բարեկարգված տնակներ, ծառ տնկած բակեր լինեյին, փողոցներն էլ ծառուղիներով զարդարված: Իհարկե գյուղում բուսականութուն կար, բայց վոչ այնքան, ինչքան հարկավոր էր և կարելի չեր ունենալ:

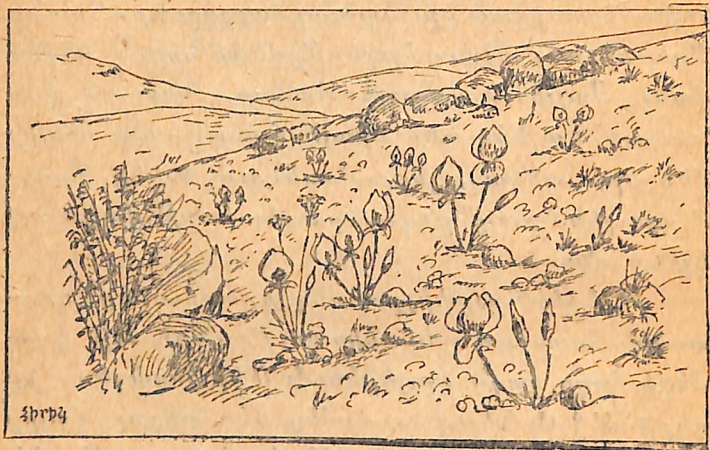
ՎԵՐԱԴԱՐՁ

Գառնիից դուրս յեկանք առավոտյան ժամը 7-ին: Ծրագրված էր հետևյալ մարշրուտը. Գառնի Քյարփիչլու, Ոխչաբերդ, Զրվեժ, Նորք, Յերեվան: Սայլի և ավտոյի համար հարմար ճանապարհ էր: Տեղ-տեղ միայն ճանապարհը զառիվեր էր, որինակ, չերբ մոտենում ելինք Քյարփիչլույին, բայց ընդհանրապես հարթ վայրերով ելինք գնում.

Մինչև Քյարփիչլու մեզ գրավում էր դաշտային հարուստ բուսականութունը: Այս կողմերի հողը լավն էր յերևում: Մեր հողագետը իր գերի մեջ մտնելով պատմեց մեզ տվյալ վայրի հողային պայմանների մասին: Հողի կազմությունն լավ պատկերացնելու համար փոս փորվեց, նմուշներ վերցնելու համար:

Բոլոր տեսած ծաղիկների մեջ անմոռանալի տպավորութուն թողեց խոշոր Հիրիկը: Մենք գնում ելինք զառիվեր ճանապարհով բարձունք-

ներով: Բարձունքներից մեկի հարավային լանջին հեռվից արդեն տեսանք Հիրիկի մի քանի ծաղիկներ. բոլորն ել լաֆն բացել ելին իրանց դեղնավուն պսակը: Ինչխոսք, վոր անմիջապես թիակներով նրանց դուրս հանեցինք հողից: Շատերն ելին ցանկանում ունենալ այդ ծաղիկից, բայց քիչ եր: Յերբ առաջ շարժվեցինք, հաճախ մի քանի հողի շեղվում ելին ճանապարհից և

Հիրիկ:

բարձունքների լանջերը հետազոտում: Շատ շուտ մի ալիսի ծաղկավետ լանջ բացվեց մեր առաջ, վոր նորից զգացինք, թե ինչ անփութութուն եր մեր կողմից ֆոտոապարատ չվերցնե-

լը: Իսկ լեթե մեզ հետ նկարիչ լիներ, նա չեր հեռանա այստեղից մինչև վոր Հիրիկների լանջը չհավերժացներ իր ճամբորդական ալբոմում:

Հիրիկը—բաց դեղնավուն, սպիտակավուն խոշոր և անկանոն ծաղիկ եր: Խումբ—խումբ նրանք նստած ելին քարքարոտ հողի մեջ: Շատերն արդեն բացված ելին լրիվ, կալին կիսով չափ բացված, քիչ չեյին դեռ ևս կոկոնների մեջ ծալված ծաղիկներ: Կարելի լեր մի շատ լավ հավաքածու կազմել սկսած փոքր կոկոնից, մինչև լրիվ բացվածը: Կինոբրիգադան տարբեր ուրինակներ նկարահանելով հետազայում պատրաստեց մի նկար, վորի վրա տեսնում ելիր, Հիրիկի աստիճանական բացվելը: Հիրիկներով զարդարված լանջեր հանդիպեցինք միայն լերկու լերեք տեղ:

Ժողովրդական բժշկականության մեջ Հիրիկը վաղուց ե ծանոթ: Նրա ստորյերկրյա մասերից պատրաստում են ուժեղ լուծողական, միզաթորման միջոցներ: Նրա թարմ հյութերը զործածվում են զոլոտուխայի դեմ, ջրվախության, վորոշ մաշկային հիվանդութունների դեմ:

Բոլորս ել բեռնավորվեցինք Հիրիկի փնջերով: Նրա պսակաթերթիկներն այնքան նուրբ ելին, վոր շատ քչերը դիմացան և անմասն հասան մինչև Յերեվան:

Հասանք Քյարփիչլու: Հանդիստ ունեցանք: Աղբյուրն այնպիսի տեղ եր, վոր նրա մօտը նստելու հնարավորութիւն չկար: Իջանք ներքև, նստեցինք կանաչների մեջ: Փոքրիկ գլուղն ամբողջովին մեր առաջն եր: Մեր չոր սննդի պաշարը թարմացրինք վոչխարի լավ մածուկով:

Մեր հանգիստը կարճատև եր:

Մյուս գլուղը՝ վորով անցանք, Ոխչաբերդն եր: Այս վայրը մեծ հետաքրքրութիւն է ներկայացնում լեռկրաբան—տուրիստի համար: Գլուղից քիչ վերև լեռնում եր լեռնաշերտերի այն բացվածքը, վորտեղ գտել են և ելի կարելի չե գտնել բրածոներ: Ոխչաբերդում հայտնաբերած են նույնիսկ կորալների բրածոներ. կորալները (մարջանը) ծովային կենդանիներ են, հետևաբար այս կողմերում վաղեմի անցյալում լեղել է ծով, վորի հատակին գոյացել են այն նստվածքային լեռնատեսակները, վորոնց մեջ մեծ քանակութեամբ հայտնաբերվել և հայտնաբերվում են ծովային կենդանիների բրածոներ:

Մենք ժամանակ չունեցինք պտտելու Ոխչաբերդի շրջակայքը: Տուրիստներից շատերն արդեն շտապում ելին Յերեվան: Ոխչաբերդին ամենապակասը հարկավոր եր մեկ ժամ տրամադրել. լեռկրաբան տուրիստն անպայման պետք է գնա բրածոների վայրը:

Վորքան մոտենում ելինք Յերևանին, անկատելի կերպով մեր քայլածքն ավելի արագանում եր:

Ահա և Ջրվեժ գլուղը: Քյարփիչլուից մինչև Ջրվեժ հանգիստ չեցինք ունեցել: Աղբյուրը ճանապարհից հեռու չեր: Ձեյինք ուզում հեռանալ ճանապարհից: Իջևանելու հարմար տեղ չկար: Մտանք մի գլուղացու ալդի. անխնամ վիճակումն եր նա. նստեցինք կանաչ խոտի վրա: Տնտեսվարը բաժանեց վերջին սննդապաշարը: Մեր արագ լերթը Գառնիից մինչև Ջրվեժ անցավ առանց արկածների: Տուրիստներն արդարացրին իրանց կոչումը, մանավանդ Տուրիստ—կանայք:

Ջրվեժից մինչև Յերիվան անհետաքրքիր, փոշոտ ճանապարհ եր: Միայն Նորք հասնելով, նրա ալդիների մեջ գովութիւն զգացինք:

Հասանք Յերեվան ժամը 4-ին:

Գառնի-Գեղարդը պետք է գրավեն ամեն մի տուրիստի: Կարելի չե գնալ Գեղարդ և ավտոյով, սալով Գողթ (վերին) գլուղի մօտով:

Փոքրաթիվ տուրիստական արշավախմբերն Գառնի հասնելով, պետք է ընտրեն ամենափրկչի վրայով անցնող մարշրուտը, մինչև ներքին Գողթ գլուղի մօտ Գեղարդ գետի վրայի կա-

մուրջը: Անցնել կամրջով: Լավ ու լաջն ճանապարհով շատ շուտ կհասնեն Գեղարդ:

Տոկուն, առողջ, չշտապող տուրիստի համար հետաքրքիր կլինի այն մարշրուտը, վոր տանում է դեպի Ալի—Մարդանլի գյուղը, այդտեղից իջնել մինչև գետափ: Հարկավոր է զգուշություն և դիմացկուն կոշիկ, գետի վրա կամուրջ չկա, ուրեմն պիտի անցնեն ջրով:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ

ՄԱՐՇՐՈՒՏՆԵՐ

Մեր սքեմայի վրա նշված են այն մարշրուտները, վոր կարելի չե առաջարկել տուրիստին: Գծանկարի վրա ժառատաբը պահպանված չե, սքեմատիկ գծվածք ե:

Մարշրուտ 1. Յերևան-Գառնի. այս ուղղությամբ՝ Յերևան-Թոխմախան գյուլի մոտով Շորբուլախ-Ավդալյար-Կուրբաղու-Գառնի:

Մարշրուտ 2. Գառնի-Գեղարդ. ուղղությունը Գառնի-Գեղարդ գետի կամրջով անցնել-Ամենափրկչի ավերակներ—նեքին Գողթ գյուղի (հակառակ ավին) ուղղությամբ իջնել գետափ, անցնել կամրջով Գողթ-Գեղարդ:

Մարշրուտ 3. Գառնի-Գեղարդ: Խնչպես Մարշրուտ 2-ը, բայց ավելի դժվար, կարիք կլինի գետով անցնել: Գալով Ամենափրկչի ավերակները, ապա գնալ Ալի-Մարդուչի գյուղ—այնտեղից իջնել գետափ, անցնել գետով—Գեղարդ:

ՎԵՐԱՊԱՐՈՒ ՄԱՐՇՐՈՒՏՆԵՐ

Մարշրուտ 4. Գեղարդ-Գառնի: Գեղարդ-վերին Գողթ-Գառնի: Հեշտ ժառրուտ ե, մատչելի ամեն մի տուրիստի համար, ավտոյի, սայլի, հեծանիվորդի համար:

Մարտոս 5. Գառնի-Յերեան: Գառնի-Քյարփիչլու-
Ուչաբերդ-Ջրվեժ-Նորք-Յերեան: Հեշտ մարշրուտ,
մատչելի ամեն տեսակի տրանսպորտի համար:

Միևնույն մարշրուտներով կարելի յե գնալ և հա-
կառակ ուղղությամբ, Գերադասելի յե ծանր ճանա-
պարհով գնալ, քանի ուժեղը թարմ են, վերադառնալ
ավելի հեշտ ճանապարհով:

ԲՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՔՆԵՐԻՑ

Մեր անցած մարշրուտներով հավաքված են. 1000
որինակ բազմատեսակ միջատներ, վորոնցից մի քանիսը
նոր տեսակներ են:

17 հտ. մողեսներ, մեկը՝ խոշոր Ագաման.

6 հտ. ոձ.

5 հտ. յերկկենցաղներից (գորտեր).

7 հտ. կարիճ.

13 հտ. բազմոտանիներ.

10 հտ. խեցգետինանմաններ:

ԲՈՒՍԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀ

Հավաքված են 200 թերթ բույսեր, վորոնց թվում
կան մեղրատու, ներկատու բույսեր, դեղաբույսեր, ժո-
ղովրդական բժշկականության մեջ գործածվող բույսեր:
Թվենք մի քանի որինակներ.

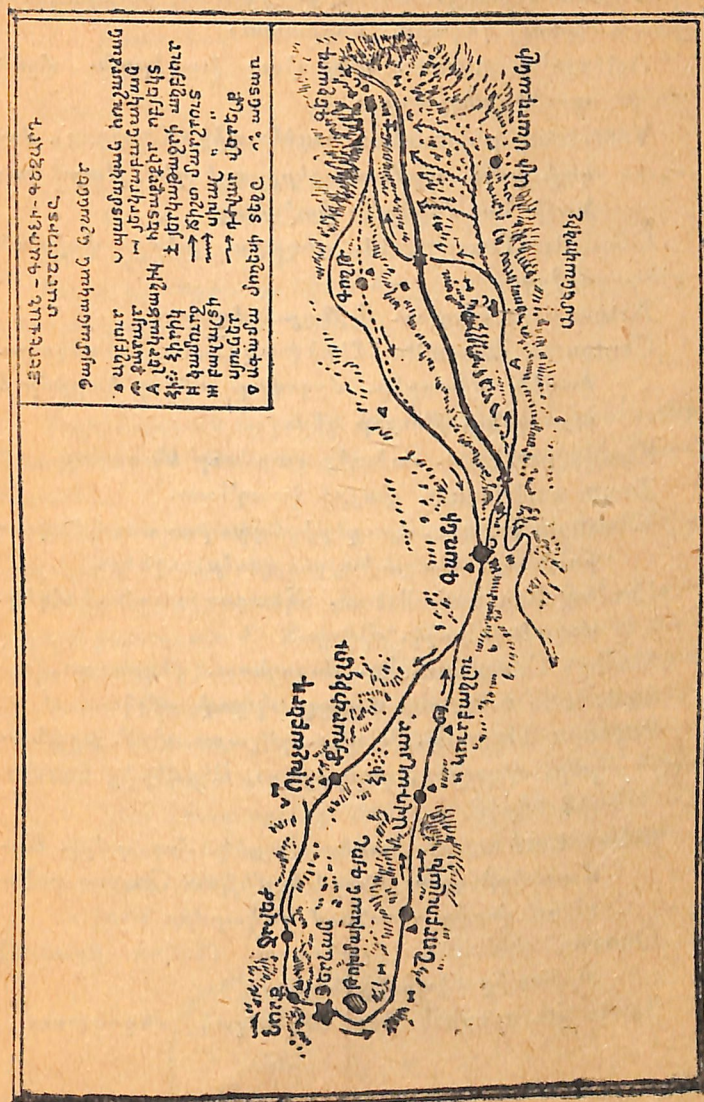
Nepeta Nawaschini-կատվի անանուխ մեղրատու,
ժողովրդ. բժշկ:

Galium articulatum. Knryk. արոտաբույս, դեղա-
բույս. (լյարդի հիվ., գոլոտուխայի, ջրգողու-
թյան, մաշկի հիվ. դեմ), արմատից — կարմիր
ներկ:

36.	12. վ	վերացվեց	վերածվեց
36.	1. ն	հողմահարմա	հողմահարված
37.	1. ն	Գեղարդ՝	Գեղարդ
38.	4. վ	լինելուն	լինելուց
38.	9. վ	տեմբով	տեմպով
40.	9. ն	թափթված	թափթված
41.	6. ն	ցցվել	ցցել
42.	7. վ	զառեր	պատեր.
42.	7. ն	յեկում	յեկում
49.	11. ն	Յերիվան	Յերեան
52.	6. վ	յերիզդի	յերիզդի

ՎՐԻՄԱԿԱՆԵՐ

Եջ	առի վին	ապված է	պետք է լինի
8.	13. վ.	Թե	Թե
9.	13. վ.	հարմար	հարմար
11.	10. ն	եղևացին	յեղևացին
13.	8. վ.	մարդու առ	մարդու առ
13.	10. վ.	դնա,	դնա,
13.	1. ն	քառային	քառային
14.	1. ն	ձեղքվածները	ձեղքվածները
15.	7. վ.	ինչքան	ինչքան
15.	14. ն	ինչքան	ինչքան
15.	2. ն	տեսեսարան	տեսեսարան
16.	7. վ.	լայն, եր	լայն, եր
17.	13. ն	կանդանաբանը	կանդանաբանը
19.	1. ն	և	և
24.	7. վ.	որդամեղմեղներ	որդամեղմեղներ
25.	8. վ.	հնչեցող	հնչեցող
25.	11. ն	բանֆակցիններին	բանֆակցիններին
25.	10. ն	շատ,	շատ
25.	5. ն	չվհատվեցին	չվհատվեցին
26.	11. վ.	եյինք,	եյինք
26.	7. ն	կենդանաբանը	կենդանաբանը
28.	5. վ.	դուռի	դուռի
29.	12. վ.	մարդանալի	մարդանալի
29.	7. ն	—	—
32.	2. վ.	հարմարու թյուններ	հարմարու թյուններ
32.	11. վ.	չունեյին	չունեյին
33.	1. վ.	մնա	մնա
35.	2. վ.	քրիստանեյական	քրիստանեյական
36.	5. վ.	ճանտարադիտական	ճանտարադիտական

Thymus Kotshyanus. Ուրց. (тимьян, богогородская трава) դեղաբույս, մեղրատու:

Astragalus aureus. Կրնի փուշ, խաղիբրան. փշոտ տունկ, մեղրատու:

Vervascum phlomodies. ագեհատիկ (Коровяк). Ժողով. բժշկ. արմատ—յերիզողի դեմ. Թարմ կանաչի հոտ մկներին փախցնող.

Gundelia Tournefortii. դեղաբու. խեժը—փսխման միջոց:

Artemisia erivanca. Ոշինդր. դեղաբու.

Centaurea Balsamita. Տերեփուկ (Василек) դեղաբու. ծաղիկ. միզաբեր. Ժողովրդ. միջոց կարիճի և ուր. կենդ. Թույնի դեմ:

Kachie prastrata. մոխրից ստանում են սողա:

Zinum austriacum. վայրի կտավհատ.

Viburnum lautana. ճյուղերից պատրաստում են չուբուխներ, ձեռնափայտ, զամբյուղներ:

Ornitogalum umbellatum. Աստղաշուշան. կոճղեղ. Ժողովրդ. բժշկ. միջոց:

Stachys Covaudulifolia. Յեղախոտ. մեղրատու.

Scutellaria orientalis Ժալալ. Ժողով. բժշկ:

Peganum Harmala. Սպանդ. դեղաբու. սերմ. քրտնաբեր, միզաբեր, վորդաբեր: Սերմերից հալմալից ներկ:

Scleranthus anuus. Կարծրածաղիկ. Ժող. բժշկ. Արմատների վրա լինում և միշտ Coccus polonicus, վորից ստանում են կարմիր ներկ:

Onosma echioides. Իշահոտոտ. (бабьи румяна) արմատից—կարմիր ներկ:

Salvia dracacephaloides. Յեղեսպակ. մեղրատու:

Scrophularia orientalis. Խլածաղիկ. դեղաբու. փսխմ. Թողացնող. Ժող. Ժբ. մեծ քանակությամբ գործածել—Թունավոր և ազդում:

Reseda lutea. նազ. դեղաբու. արմատ, տերև-միզաբեր, քրտնաբեր. մեղրատու. ներկատու:

Phelipea caccinea. Լերկածաղիկ. պարագիտ բույս, հնում—ակնաբու. միջոց. (Տես՝ տեքստը):

Iris. Հիրիկ. դեղաբու. (տես՝ տեքստը):

Բացի սրանցից գտնված են շատ ուրիշ դեղաբույսեր, մեղրաբույսեր և այլն:

Տուրիստական արշավին մասնակցել եր Հայաստանի Բնագիտական Թանգարանից Տ. Իզմայլովը (կենդանաբան):

Կենդանաբանական և բուսաբանական նյութերը հավաքվել են վերոհիշյալ Թանգարանի համար:

Վերը նշած բույսերի լատինական անունները վորոշել և բուսաբան Տ. Տախտալյանը (Թանգարանի բուսաբ. բաժնի գիտ. աշխատավ.) հայերեն անունները և համառոտ նկարագիրները վերցրած են հետևյալ գրքից.

А. Х. Раллов. Дикорастущие растения Кавказа, свойства и применение. 1907 թ. Թիֆլիս: (Չափազանց հետաքրքիր գիրք ամեն մի բուսասեր տուրիստի համար: Ինարկի բուսական ձևերը լրիվ չեն տված):

ԳԻՆԸ 60 ԿՈՊ.

Ր. ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ
Կ ԴԱՐՆԻ-ԴԵԳԱՐԿՄ
Դիզ ՏՏՐ Արմենի, Ձրիվան

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0301656

8701